

УДК 378.3

П.Ю. Курмаєв, д-р екон. наук

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ ФІНАНСУВАННЯ У ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**П.Ю. Курмаєв**, д-р экон. наук

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, г. Умань, Украина

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ**Petro Kurmaiev**, Doctor of Economics

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

INNOVATIVE PRIORITIES OF FUNDING IN THE SPHERE OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Сформовано наукові підходи до обґрунтування інноваційних пріоритетів фінансування у галузі вищої освіти в Україні. Наведено сучасні принципи фінансування освіти в Україні. Проаналізовано структуру та динаміку видатків державного бюджету на підготовку кадрів вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації. Запропоновано нові підходи до оплати освітніх послуг. Зазначено, що визначення пріоритетів розвитку в соціальній та матеріальній сферах дозволить забезпечити взаємозв'язок між навчанням і виробництвом за рахунок спільної діяльності закладів освіти/науки та підприємств. Вказується, що державне замовлення на підготовку кадрів повинно стимулювати вищі навчальні заклади реагувати на потреби суспільства у фахівцях.

Ключові слова: вища освіта, економіка освіти, пріоритет фінансування, навчальний заклад.

Сформированы научные подходы к обоснованию инновационных приоритетов финансирования в области высшего образования в Украине. Приведены современные принципы финансирования образования в Украине. Проанализированы структура и динамика расходов государственного бюджета на подготовку кадров высшими учебными заведениями III-IV уровней аккредитации. Предложены новые подходы к оплате образовательных услуг. Отмечено, что определение приоритетов развития в социальной и материальной сферах позволит обеспечить взаимосвязь между обучением и производством за счет совместной деятельности учебных заведений / науки и предприятий. Указывается, что государственный заказ на подготовку кадров должно стимулировать вузы реагировать на потребности общества в специалистах.

Ключевые слова: высшее образование, экономика образования, приоритет финансирования, учебное заведение.

The scientific approaches to the reasoning of the innovative priorities of funding in the sphere of higher education in Ukraine have been formulated. Modern principles of education funding in Ukraine have been given. The structure and dynamics of state budget expenditures on personnel training by higher educational institutions of III-IV levels of accreditation have been analysed. New approaches to the payment of educational services have been offered. It is stated that the definition of priorities of development in the social and material spheres will provide the interconnection between education and production through joint activities of educational/scientific institutions and enterprises. It is indicated that state order for personnel training must stimulate higher educational establishments to react on the needs of society in specialists.

Key words: higher education, education economy, funding priority, educational institution.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Процеси глобалізації актуалізують наукові пошуки цілісної концепції формування суспільства знань в Україні. Становлення суспільства знань ґрунтується на розвитку і системній взаємодії таких складових: освіти, науки та інновацій. Освітня компонента відіграє велику роль у процесі розбудови суспільства та економіки знань, це не викликає сумніву. Кожна з цих сфер має як свої особливі, так і спільні проблеми, оскільки всі вони нерозривно взаємопов'язані [1].

До найбільш суттєвих з них можна віднести визначення пріоритетів у галузі вищої освіти, оптимізацію джерел їх фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти фінансування освіти в Україні знайшли відображення у наукових працях учених: Л. Антошкіної, Т. Боголіб, І. Каленюк, Д. Стеценка, С. Черепанової та інших.

Водночас невирішеність багатьох проблем залучення у галузь освіти фінансових ресурсів, їх ефективного використання зумовлюють необхідність подальших наукових розвідок.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є розроблення наукових підходів до обґрунтування пріоритетів фінансування у галузі вищої освіти в Україні.

Досягнення цієї мети передбачало вирішення таких завдань:

- аналіз сучасного стану фінансового забезпечення галузі освіти;
- обґрунтування пріоритетів розвитку у соціальній та економічній сферах з метою визначення перспективних напрямів підготовки фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузь освіти потребує довгострокових та ризикованих, малозабезпечених інвестицій, що здебільшого не вигідно для приватного сектору. Аналіз сучасного стану освіти дозволяє визначити принципи її фінансування [2, с. 78]:

- основним джерелом фінансування повинні залишатися бюджетні кошти;
- модель фінансування освіти, насамперед, передбачає заміну витратного механізму виділення коштів з бюджету на цільовий, тобто такий, який би враховував не лише витрати освітнього закладу на підготовку одного студента, але й характер конкретних програм навчання та досліджень, актуальність та якість яких визначаються на конкурсній основі, та включав у вартість підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра частину нагромадження, яке може бути використано на розвиток матеріально-технічної бази, стимулювання працівників тощо;
- до фінансових ресурсів вищих навчальних закладів необхідно залучати додаткові джерела фінансування, зокрема тих структур, для яких здійснюється підготовка фахівців.

Дані табл. 1 свідчать про зростання на 67,6% видатків державного бюджету на підготовку кадрів ВНЗ III-IV рівнів акредитації протягом 2008-2012 років.

Таблиця 1

*Обсяг коштів, спрямований із державного бюджету на підготовку кадрів
ВНЗ III-IV рівнів акредитації, млрд грн*

Рік	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Всього
2008	5,77	3,76	9,53
2009	6,89	4,18	11,07
2010	8,16	4,82	12,98
2011	8,51	5,54	14,05
2012	9,78	6,2	15,98

Джерело: [3; 4; 5].

На сьогодні недостатня ефективність державних видатків на освіту зумовлена багатьма чинниками, основними серед яких залишаються вади організаційно-управлінської структури галузі. Як показує аналіз видатків зведеного бюджету за економічною структурою наведений у [6, с. 367], понад 90 % державних інвестицій в освіту спрямовується на поточні видатки, переважна частина з них – на виплату заробітної плати та нарахування.

Така структура видатків не забезпечує ефективного перерозподілу ресурсів у ті напрями, які безпосередньо визначають якість освітніх послуг (підвищення кваліфікації освітян, розширення та оновлення ресурсної бази навчальних закладів, впровадження новітніх технологій) та сприяють вдосконаленню освітньої інфраструктури (наприклад, завдяки підвищенню транспортної доступності навчальних закладів для дітей з віддалених районів) [6, с. 367].

На користь збереження державного фінансування освіти говорить те, що вища освіта, як важливий компонент людського капіталу, забезпечує отримання не лише грошових доходів, а й особисту та зовнішню соціальну віддачу (прогрес науки, економічне зростання країни, зменшення рівня злочинності, почуття власної гідності людини, самоповагу) [7, с. 149].

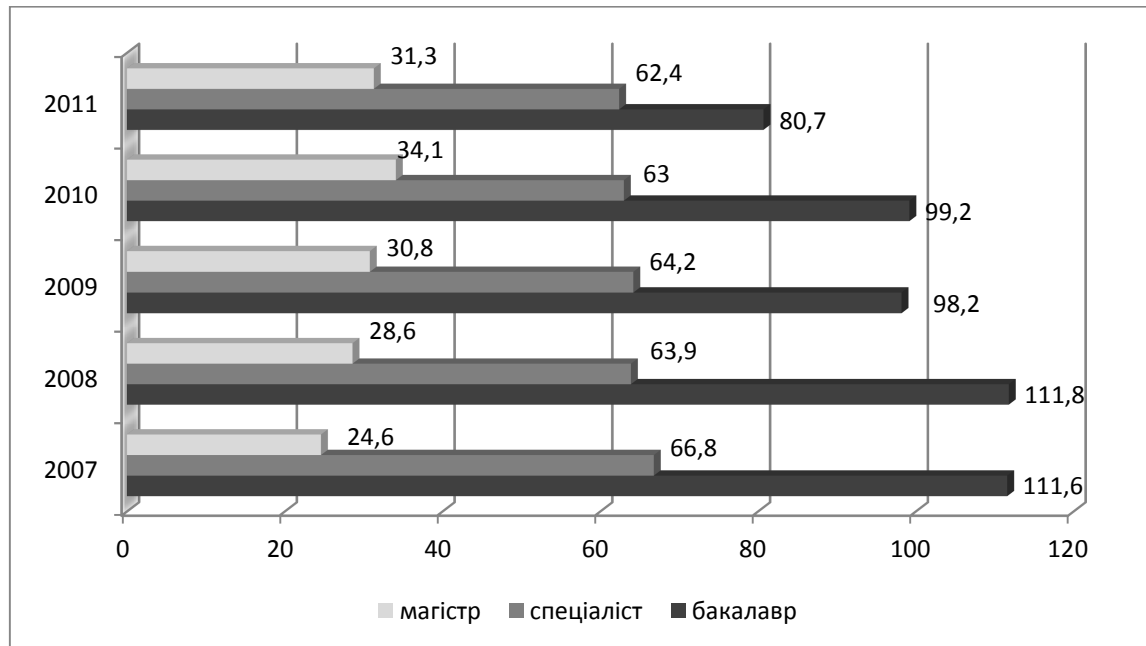

Рис. 1. Обсяги державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями, тис. осіб
Джерело: розраховано на основі [8].

Як свідчать дані рис. 1, протягом 2007-2011 років обсяг державного замовлення за ОКР «магістр» збільшився на 27,2 %, ОКР «спеціаліст» та ОКР «бакалавр» зменшився відповідно на 6,6 % та 27,6 %. Зниження кількості місць державного замовлення підготовки спеціалістів та зростання магістрів частково пояснюється прогнозованим переходом на ступеневу модель «бакалавр-магістр». Обсяг підготовки бакалаврів за кошти держави скоротився за рахунок зменшення чисельності абітурієнтів (на 8,1 %) та перерозподілом бюджетних місць за напрямками.

Водночас державне замовлення на підготовку фахівців повинно стимулювати навчальні заклади оперативного реагувати на потреби суспільства у спеціалістах відповідного профілю [2, с. 79].

У сучасних умовах підготовка кадрів здійснюється часто не відповідно до потреб економіки, і отже, виникає проблема їх працевлаштування. Частково вирішити зазначену проблему можна у результаті визначення довго- та середньострокових пріоритетів розвитку в соціальній та економічній сферах.

Держава в особі Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України має окреслити пріоритетні напрями інноваційно-економічного розвитку країни [9, с. 200]. Першим кроком повинно бути визначення перспективних напрямів, розробники яких мають відповідні напрацювання, що відповідають міжнародним стандартам і які забезпечуватимуть конкурентні позиції на світових ринках. Пріоритети, пов'язані з національними конкурентними перевагами, мають реалізуватися за рахунок фінансування цільових програм за участю держави, надання державних гарантій під інвестиції в закупівлю капіталомісткого обладнання вітчизняного виробництва [10, с. 43].

Для цього необхідно активізувати роботи, пов'язані із розвитком системи підготовки/перепідготовки фахівців.

Це дозволить забезпечити взаємозв'язок між навчанням та виробництвом за рахунок спільної діяльності закладів освіти/науки і підприємств.

Перспективними є галузі машинобудування та військово-промислового комплексу: виробництво авіаційної і ракетно-космічної техніки, приладобудування, суднобудування, автомобілебудування, виробництво новітнього рухомого складу та іншого обладнання для залізничного транспорту, міських автобусів великої та особливо великої міс-

ткості, дорожньої будівельної техніки, комунального машинобудування, енергетичних агрегатів – паливних елементів та техніки на їх основі, верстато-інструментальне, енергетичне і сільськогосподарське машинобудування, окремі виробництва електронної техніки та засобів зв'язку [11].

Таблиця 2

Галузеві та регіональні пріоритети інноваційно-економічного розвитку

Напрямок діяльності	Регіон
Видання програмного забезпечення, виробництво фармацевтичних препаратів і матеріалів	м. Київ, Харківська, Донецька обл.
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	Луганська, Одеська, Полтавська обл.
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька обл., м. Київ
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	Дніпропетровська обл.
Виробництво машин і устаткування	Донецька, Закарпатська, Запорізька, Одеська, Полтавська, Харківська, Черкаська, Сумська обл.
Металургійне виробництво	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська обл.
Виробництво харчових продуктів	АРК, Вінницька, Київська, Львівська, Харківська, Черкаська, Чернігівська, Чернівецька, Київська, Тернопільська обл.
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	АРК
Вирощування однорічних і дворічних культур	Вінницька, Дніпропетровська, Одеська, Полтавська, Харківська обл.
Тваринництво - розведення свійської птиці - розведення великої рогатої худоби молочних порід	АРК, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Черкаська обл. Вінницька, Житомирська, Львівська, Хмельницька обл.

Джерело: складено автором.

Базовими високотехнологічними галузями залишаються суднобудування, авіабудування та інші, які наведені у табл. 2 [9; 12].

Доцільно також сформувані нові підходи до оплати освітніх послуг. Їх головна мета полягає у поєднанні інтересів між державним та приватним секторами, а також різними механізмами фінансування і надання освітніх послуг, посиленні елементів конкуренції та відповідальності за якість наданої освіти.

У науковій праці [2] зазначається, що достатньо поширеним методом фінансування вищої освіти в розвинутих країнах є кредитування студентів. Крім державного кредитування студентів, можливе також надання кредитів приватними банками або самими навчальними закладами на взаємовигідних умовах. Однак для активізації такого кредитування потрібні вагомі гарантії повернення кредитів. Для поширення практики надання кредитів ВНЗ в Україні потрібно передбачити відповідне податкове стимулювання недержавних вищих навчальних закладів.

Практика надання державою освітніх кредитів громадянам бере свій початок у 2000/01 навчальному році.

Протягом 2008-2012 років було заплановано 38,68 млн грн пільгових кредитів, виділено – 16,46 млн грн, що становить 42,5 % (рис. 2).

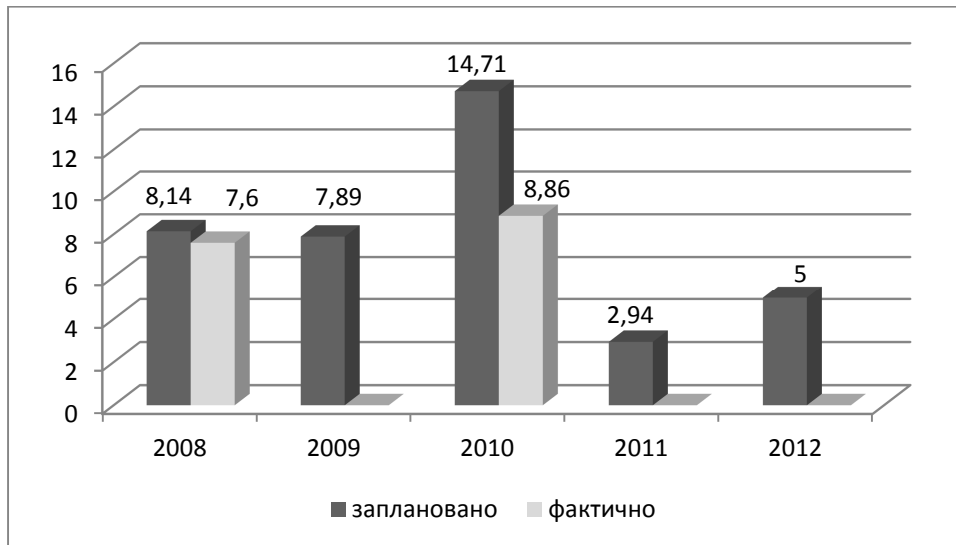

Рис. 2. Динаміка обсягу пільгового кредитування здобуття освіти, млн грн

Джерело: розраховано на основі [3; 4; 5].

Звичайно, цього вкрай недостатньо, щоб реально збільшити доступність вищої освіти.

Також для заохочення найталановитіших студентів доцільно застосовувати систему надання грантів [7, с. 150].

Необхідно вивчити можливість переводу студентів, які навчаються за рахунок коштів державного бюджету (не мають права на пільги й одержали за наслідками двох останніх сесій узагальнений бал, нижчий за середній серед студентів груп одного напряму підготовки), на контрактну форму навчання. Натомість, студентів-контрактників, які одержали узагальнений бал, вищий за середній – рекомендувати на бюджетну форму навчання.

Розпочинати моніторинг балів студентів доцільно із другого курсу, оскільки протягом першого року триває процес адаптації до навчального процесу. Гласність процедури відбору дозволить мінімізувати корупційну складову.

Перспективною формою фінансування підготовки кваліфікованих кадрів закладами вищої освіти вважається участь у ній приватних підприємств.

Зростання частки приватних джерел фінансування освіти, що є реальністю її сучасного розвитку в країнах світу, зумовлене різноманітними причинами. На користь залучення приватних ресурсів в освіту висувуються переважно такі аргументи [2, с. 81]:

1) необхідність забезпечення обсягів фінансування освіти, достатніх для потреб сучасного економічного і соціального розвитку суспільства;

2) необхідність трансформації системи освіти з метою поліпшення якості навчання за умов обмежених можливостей державного бюджету;

3) розширення потреби в освіті за різними культурними й релігійними напрямами. Певні групи населення вимагають збереження та розвитку специфічних культурних напрямів освіти;

4) сучасна економічна ситуація дуже мінлива, і, відповідно, система освіти має бути гнучкішою, здатною пристосовуватися до нових умов і вимог ринку праці. Потреба зробити навчальні заклади динамічнішими реалізується у наданні їм більшої автономії та можливостей отримувати додаткові доходи від своєї діяльності. Автономія функціонування освітньої системи на основі дерегулювання надає більший простір для дії приватної ініціативи. Коли ВНЗ III-IV рівнів акредитації матимуть право повною мірою формувати навчальні плани, згідно зі своїм баченням шляхів і напрямів розвитку науки, економіки, суспільства, вони будуть нести і відповідальність за якість навчання і попит на своїх випускників на ринку праці. Автономність означає суттєве підвищення відпо-

відальності, оскільки у іншому випадку навчальний заклад просто не витримає конкуренції на ринку надання освітніх послуг [1, с. 61]. С. Ніколаєнко правильно вказує на необхідність упередження спрощення вищими навчальними закладами навчальних програм і вимог заради переманювання до себе абітурієнтів і студентів, для яких головне не знання, а сам факт отримати диплом [13, с. 2].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що розроблення наукових підходів до обґрунтування пріоритетів фінансування у галузі вищої освіти є актуальним питанням гуманітарного розвитку України.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямку полягають у розробленні нових механізмів фінансування вищої освіти, які більш повно враховували б глобальні виклики та трансформаційні процеси у цій сфері.

Список використаних джерел

1. *Карпенко М. М.* Модернізація вищої освіти як чинник розбудови суспільства знань в Україні / М. М. Карпенко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 57-63.
2. *Боголіб Т.* Теоретичні та практичні аспекти вдосконалення фінансово-кредитного механізму / Т. Боголіб // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2006. – № 3. – С. 78-81.
3. *Аналіз стану фінансування по навчальним закладам та установам і організаціям, підпорядкованим Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України за 2012 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/Ministry_budget/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-1/1361866046/.
4. *Інформація про бюджет за бюджетними програмами з деталізацією за кодами економічної класифікації видатків бюджету або класифікації кредитування бюджету за 2011 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/Ministry_budget/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-1/1361866021/.
5. *Звіт про витрачання коштів Державного бюджету України по МОН України за 2009 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/Ministry_budget/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-1/1361865974/.
6. *Комарчин О. В.* Витрати державного бюджету на освіту / О. В. Комарчин, І. С. Скоропад // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.7. – С. 367.
7. *Тертична Л. І.* Пріоритети ефективного формування людського капіталу в Україні / Л. І. Тертична // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2007. – Вип. 31-3. – С. 149-151.
8. *Освіта України 2011* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/images/files/rephorma-osv/2011/4.doc.
9. *Курмаєв П. Ю.* Побудова системи управління інноваційною діяльністю на регіональному рівні / П. Ю. Курмаєв // Актуальні проблеми економіки АПК : [колективна монографія] / за ред. Д. К. Семенди, О. І. Здоровцова. – Умань : Видавець Сочинський, 2009. – С. 198-202.
10. *Федулова Л. І.* Особливості стратегічного планування та прогнозування в умовах кризи / Л. І. Федулова // Вісник Київського національного університету. – 2009. – № 3. – С. 39-44.
11. *Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки* : схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 1174 від 28.07.2003 року.
12. *Kurmaev P. Y.* Innovative and Replenishment Approach to Regional Economy Management / P. Y. Kurmaev // European Researcher= Европейский Исследователь. – 2013. – № 38(1-1). – Р. 28-31.
13. *Матеріали до доповіді Міністра освіти і науки на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України (23 лютого 2006 року)* // За сільськогосподарські кадри. – 2006. – Лютий (спецвипуск). – С. 1-5.